

H. V. Clausen: Folkesproget i Sønderjylland.

En anmeldelse af:

„Die Volkssprache in dem Herzogthum Schleswig seit 1864, von
J. G. C. Adler, Amtsgerichtsrath in Flensburg.“

En afhandling med ovenstående tyske titel er offentliggjort i sidste bind af „Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte“, et tidsskrift, der på tysk har samme formål som „Sønderjydske Aarbøger“ har på dansk. Men er formålet det samme, udbredelse af kundskab om ældre og yngre forhold syd for Kongeåen, så er alligevel de synspunkter, man vil hævde, ofte vidt forskellige, og ligeså de resultater, man kommer til. Det er derfor rimeligt, at en afhandling, der vedrører den inderste kerne i mellemværendet mellem dansk og tysk, selve modersmålet, bliver taget under behandling i et tidsskrift, der har sine sympatier stik imod dem, forfatteren af afhandlingen nærer. Derpå beroer til syvende og sidst udfaldet af kampen i Sønderjylland: I hvilket omfang og hvorlænge vil vi kunne holde vort sprog oppe dernede. Den danske folkefølelse uddør vel ikke samtidig med sproget, men at den kun kan holde stand et slægtled efter en erobring, når sindelag og modersmål ikke falder sammen, har vi tildels et eksempel på i Flensborg.

Fra dansk side har afhandlingen, såvidt mig bekendt,

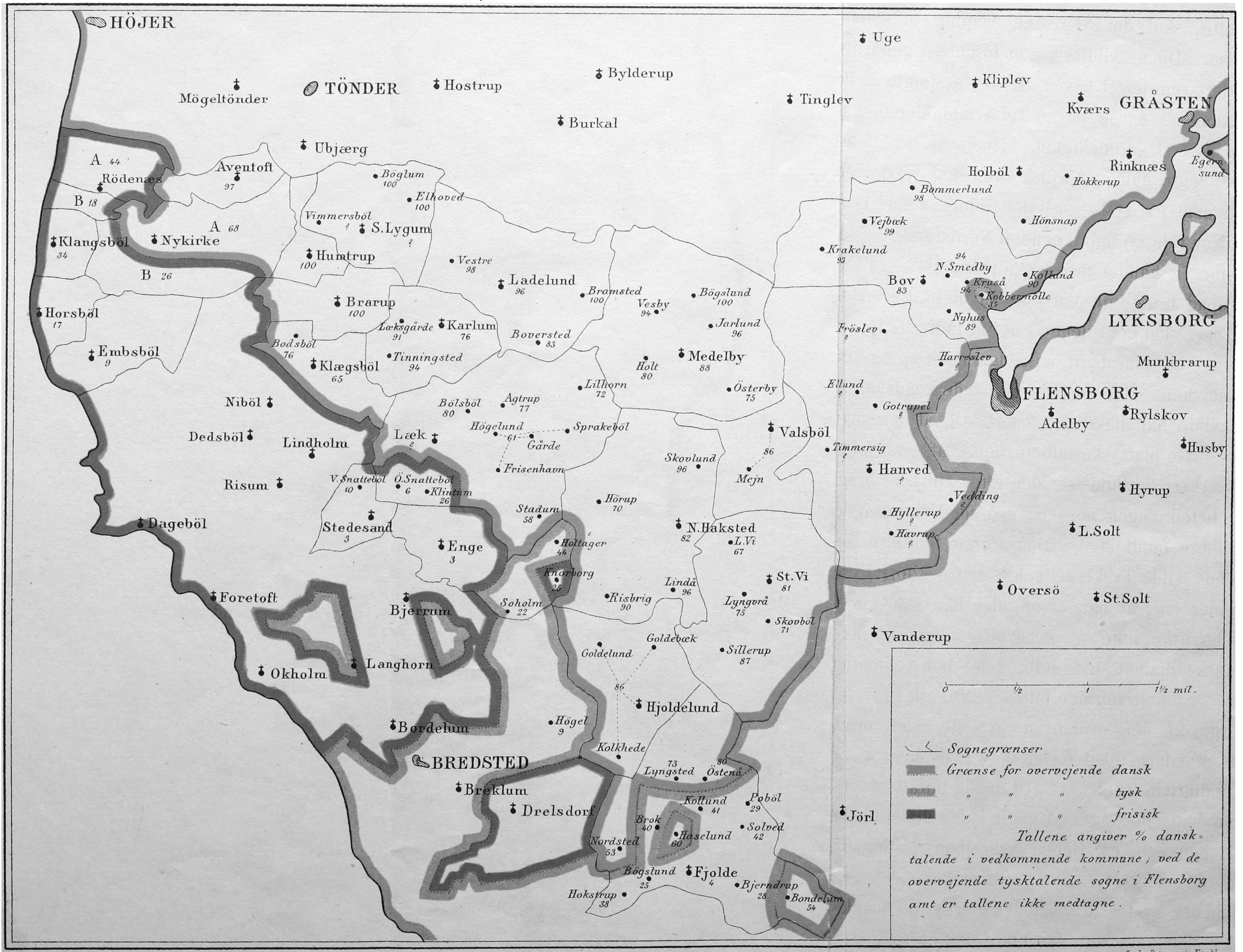
kun været genstand for en anmeldelse i „Flensborg Avis“, der i grunden alene har bestået i en oversættelse, ledsaget af lidt pindehuggeri, som særlig på folk i Kongeriget, der ikke er stedkendte, har måttet gøre et temmelig misvisende og mistrøstende indtryk. Også af den grund kan vel denne anmeldelse være på sin plads.

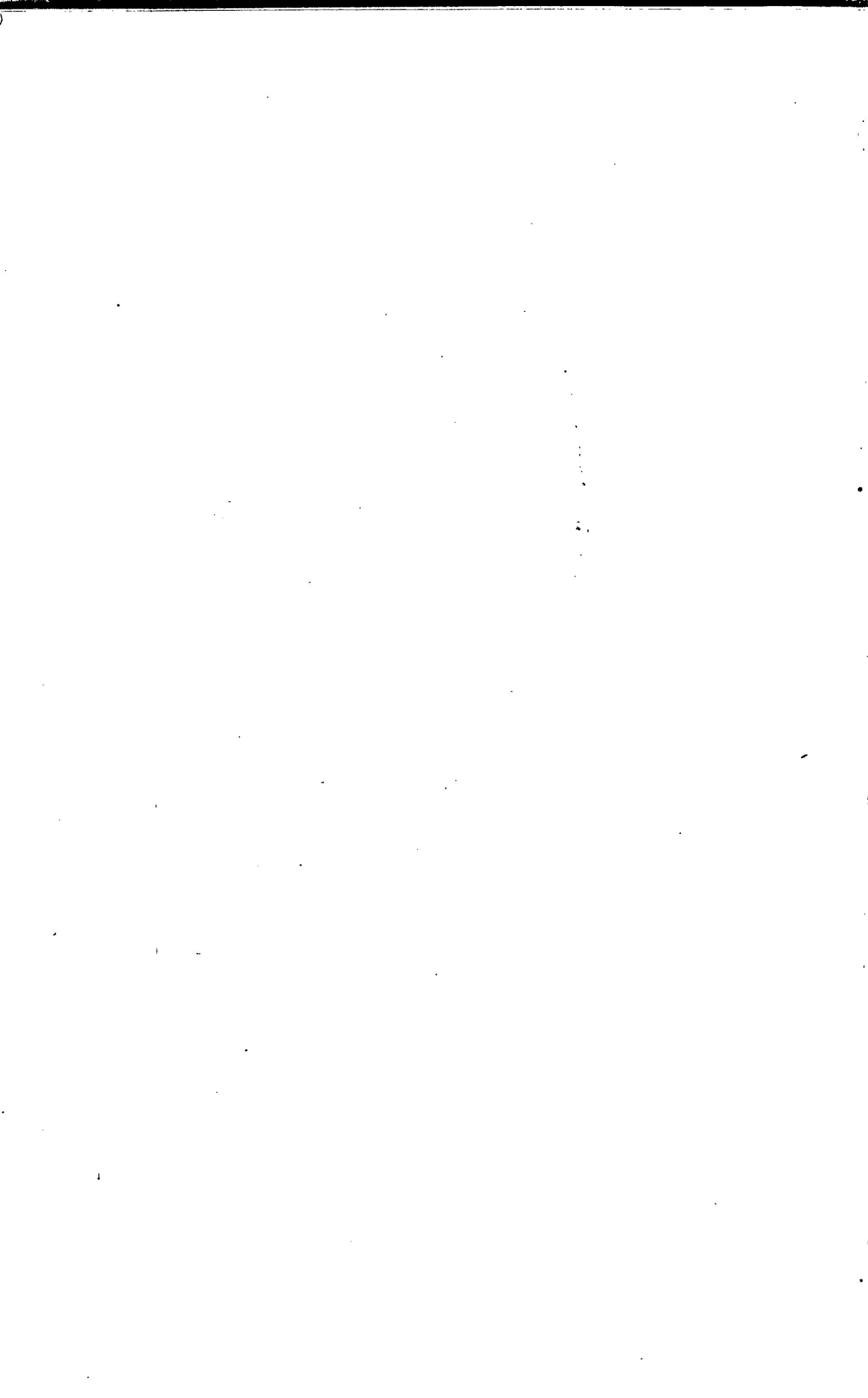
Hvad Nordslesvig angår, landet til Flensborg fjord og Højer, har jeg selv i de sidste år syslet med sprogforholdene, og jeg har for hvert enkelt landsogn nøjagtige oplysninger, mens mine undersøgelser for byernes vedkommende endnu ikke er sluttede. Jeg vil derfor gemme anmeldelsen af den del af hr. Adlers bog, der handler om Nordslesvig, ligesom en fastslåen af de almindelige resultater, man kan drage af den, til næste hæfte af „Sønderjydske Aarbøger“, og denne gang kun gøre hans fremstilling af forholdene i Mellemslesvig til genstand for en kritik, efter først løselig at have berørt den historisk-sproglige indledning. Mer end en løselig behandling fortjæner denne nemlig ikke.

I.

Det har været et sisyfusarbejde for danske historikere og sprogforskere at kæmpe mod alle de selvsikre påstande og luftige hypoteser, den tyske videnskab er fremkommen med angående hertugdømmets ældre historiske og nationale forhold. Og lykkes det at bringe videnskabsmændene til tavshed, tager dilettanterne tråden op og lever højt på den forgemte kost. Amtsretsråd Adler hører til dilettanternes klasse. Hvad den sønderjyske dialekt angår, opkoger han de gamle påstande om sydgermanske elementer. Når Vest- og Sønderjyderne sætter den bestemte artikel foran substantivet istedenfor som Øboer og Østjyder

efter dette, skal det være en levning af sydgermansk oprindelse. Denne vildfarelse er forlængst gendreven: det er så klart som noget bevist, at den bestemte artikel først er opkommen i dansk på en tid i midalderen, da al påvirkning af tysk er udelukket. Hjælpeverbet „å verd“, at vorde, et ægte gammelnordisk ord, skal selvfølgelig ligeledes stamme fra tysk, fordi det tildels er gået tabt i rigsdansk. Når i de sydligere egne af Nordslesvig — som følge af den megen handel med tyske prangere — folk tidligere fra 40 opad brugte de plattyske navne på tierne „feertig“, „foftig“ osv., skal også denne i ny tid indtrængte sydgermanisme være et vidnesbyrd om ældgammelt sprogsammenhør med plattysken. Hvis forfatteren havde kendskab til Nordslesvig, vilde han have lagt mærke til, at den yngre slægt har lagt disse plattyske talbetegnelser af, som følge af den langt stærkere forbindelse, der efter 1864 er bragt tilveje mellem befolkningen nord og syd for Kongeåen, end den, der tidligere fandt sted. Den største blottelse — „haarsträubend“ vilde Tyskerne kalde den — forfatteren giver sig, vidner om, at han, trods det han slår om sig med danske bogtitler, ikke kan dansk eller ialfald slet ikke kender den danske dialekt, hvis udbredelse han behandler. Han skriver: „I infinitivformen fattes Vestdansk [d. v. s. Sønder- og Vestjysk] det østdanske ,e‘; derimod bruger man verbets stamform med foransat ,o‘; ,o skrüww‘, ,o lær““. Altså infinitivmærket „at“ (til daglig udtalt „å“.) Det er som om han vilde sige: „I nogle tyske dialekter bortfalder infinitivsendelsen ,en‘ (leben, schreiben); istedenfor sætter man foran et ,zu““. Ved at fremkomme med sådanne tåbeligheder sætter hr. Adler sig selv på bæk sammen med de seminaristiske skriblere i Nordslesvig, der går

magthaverne under øjnene og gør sig til nar på det umulige konststykke at ville bevise, at sønderjysk-dansk er tysk; hr. Adler viser sig dog ellers altfor hæderlig og dannet til at nævnes sammen med sådanne existenser.

Disse sproglige argumenter skal tjæne forfatteren som underbygning for den altid påny fremsatte påstand om, at Jyllands oprindelige befolkning var tysk: I Sønderjylland to sydgermanske stammer, Angelsachser og Friser, i Nørrejylland Jyder, ligeledes en sydgermansk, fra Skandinaverne forskellige stamme. — Det er ærgerligt at se sådant gentaget og atter gentaget fra tysk side; det er dog forlængst godtgjort, at Angel og Jylland intet har at gøre med de nedertyske stammer Angler og Jyder, som var med at erobre Bretland på folkevandringens tid. At Friserne, sålangt historien går tilbage, har boet nordfor Ejderen indenfor deres nuværende område og i Ejderstedt, skal derimod villigt indrømmes; men også her kommer Adler frem med gamle ubevislige hypoteser om, at Friserne har været bosatte mod nord til Ballum, ja endog til Ribe, og mod øst over en langt større strækning af gesten, end de nu indtager, mod nordøst helt ind til Gårdeby i Tinglev sogn *). Dilettant udskriver fantast: hr. Adler pastor

---

*) En lille fejllæsning til fordel for sig selv begår forfatteren: „In einer von Kinch (Ribe bys historie) in dänischer übersetzung mitgetheilten urkunde von 1233, werden die bewohner des kirchspiels Andæflyth und der ortschaft Utbølingh im kirchspiele Mögeltondern Friesen genannt.“ Beboerne af Andæflyth kaldes hos Kinch slet ikke Friser; der står hos ham: „Beboerne af Andæflyth sogn tilligemed de i Utbølingh i Tønder sogn boende Frisere.“ På dette ene uskyldige aktstykke (med fejllæsning) bygger Adler sin lære om, at der mellem Vidå og Bredeå „überall“ er spor efter Frisere at finde.

Outzen i Breklum, der levede i begyndelsen af århundredet, i en tid, da endnu ingen stringent metode holdt videnskabsmændenes fantasi i tømme. — A. D. Jørgensens og P. Lauridsens undersøgelser om ældre slesvigske forhold kender Adler slet ikke; ellers vilde han sikkert ikke have povet adskillige af sine påstande. *)

II.

Dog, det er nok med omtale af disse ørkesløse ting, som vi kan lade Tyskerne more sig med, som de gider bedst; at få dem til at indse, hvor løse og dumme disse væsenlig af deres indre „bewustsein“ udspundne skrivelser om Slesvigs ældste historie er, formår vi ikke. Det, der interesserer os i hr. Adlers bog, er de bidrag, den giver til belysning af sprogforholdene i Sønderjylland, som de er for øjeblikket.

Særlig da i Mellemslesvig, i trekanten Tønder-Flensborg-Husum, hvor den egenlige kamp mellem de to sprog dansk og plattysk er standende, efter at tysken så godt som helt har erobret Angel. Om dette område har forfatteren indhentet oplysninger fra mænd i hvert enkelt sogn. Hovedresultatet giver jeg strax hernedefor, idet jeg bemærker, at forfatteren selv ingensteder har givet en samlet oversigt, og at enkelte tal, de der her er sat i klammer, kun indirekte lader sig læse ud af hr. Adlers meddelelser. For Hanved og S. Lygum sogne gives ingen detaillerede oplysninger; hvorfor, skal siden ses.

---

*) Af andre historiske kuriositeter hos Adler kan nævnes: Han lader (side 15) tysk skolesprog allerede i midalderen delvis blive indført i Sønderjylland, og han lader reformationen i Nordslesvig ske ved tyske præster, der hjalp sig overfor folket ved at benytte tolke(!).

A. Mellemslesvigske sogne med overvejende dansk-talende befolkning.

Antal familier med	dansk	blandet	tysk hussprog
Bov	291		137
Hanved	?	?	?
Vi	175		51
Valsbøl	37	58	16
N. Haksted	50	137	25
Hjoldelund	25	116	22
Medelby	186	24	23
Ladelund	159	9	8
Karlum	[c. 91]	16	17
Læks danske byer *) ..	155	35	80
Klægsbøl	108	1	52
Brarup	[c. 167]	[c. 6]	[„]
Humtrup	[c. 136]	[1]	[„]
S. Lygum	?	?	?
Aventoft	over 105	2	3

*) Flækken ikke medregnet.

B. Østligere sogne med danske sprogrester.

Personer med dansk hjemmesprog	
Stenbjærg	12
Kværn	28
Nykirke	4
Grumtoft	—
Munkbrarup ..	24
Lyksborg	59
Rylskov	6
Adelby	28
Hyrup	7
Husby	—
St. Solt	34
L. Solt	56
Siversted	4
Jørl.	[c. 65]
Eggebæk	2 i Eggebæk, adskillige i Jerrishøj.
Oversø	20
Vanderup	[c. 20]

C. Fjorde sogn.

Familier med dansk	blandet	tysk hussprog
30	137	232

D. Dansk i frisiske sogne.

Familier med	dansk	blandet husprog
Breklum	”	6
Enge	5	13
Læks frisiske byer	8	4
Stedesand	”	5
Rødenæs	28	7 (67 frisisk- og tysktalende)
Nykirke	78	8 (106 ” ” ”)
Embsbøl	16	31 (269 ” ” ”)
Horsbøl		
Klangsbøl		
Dagebøl	1	”
Sild	[c. 49]	
Før	”	[mindst 3]

Til grund for indberetningerne ligger sikkert et af hr. Adler forfattet skema; derpå tyder den ensartede besvarelse af en række fænomener. Rimeligt er det også, at hr. Adler har vedlagt en vejledning, i hvad retning han ønskede skemaet udfyldt.

Sådanne vejledninger kender vi godt fra tidligere lejlighed, når det gjaldt for Tyskere om at præparere kendsgærninger til brug for deres formål. I 1846 forlangte Kristian den ottende af amtmændene, at de skulde lade præsterne give oplysning om sprogforholdene i Mellem-slesvig. I det cirkulære, amtmænd Warnstedt i Flensborg i den anledning sendte ud til præsterne, understregede han: „Det er mig meget magtpåliggende at kunne blive forsynet med tilstrækkeligt materiale til at kunne påvise, at det dansk, som tales på landet i Flensborg amt, ikke

kan gøre krav på at gælde for virkeligt dansk.“ De fleste præster var mer end villige til at efterkomme amtmandens begæring. Det dristigste eksempel gav præsten i Bov, der i sin indberetning skrev: „Forholdet mellem dansk og tysk er som 1 til 64.“ Man er ved at gå bagover ved at læse dette. Præsten i Nørre Haksted hjalp amtmanden ved at dele sine sognebørn i fire klasser: „a) Tyskere 60 hoveder eller $\frac{1}{15}$ af sognets beboere; b) Frisere 6 hoveder eller $\frac{1}{150}$; c) danske, som har nydt undervisning i fremmede kommuner og nogenledes forstår skriftdansk, 5 hoveder; d) de øvrige er tysk-frisisk-danske, som med få undtagelser ikke forstår og endnu mindre kan tale højdansk, som i umindelige tider har haft tysk i kirke og skole og for retten, som kun kan læse og skrive tysk og også mer og mer bruger tysk til daglig. Ikke een pct. ($\frac{1}{177}$) af befolkningen er således dansk.“

Vi må nu have in mente, hvad Tyskere kan finde på af fordrejelser og spidsfindigheder, når vi går til at undersøge, hvad amtsretsråd Adler har fået meddelt af præster og lærere herude på Mellemslesvigs hede. I disse fattige og også åndelig forkomne egne har han sikkert ikke haft mænd ud af befolkningen selv til at hjælpe sig. Dog må vi huske: om de sydligere af disse sogne i Mellemslesvig behøver Tyskerne ikke nutildags at lyve så groft som i 1846, da dette land med sin udelukkende dansk-talende befolkning var et af Slesvigholstenernes såre steder; i disse egne, hvor de ikke havde vundet fast fod, frygtede de for indførelse af dansk i kirke og skole. Striden om disse sogne er nu forlængst opgjort; ingen fornuftig dansk tænker nu på at vinde dem tilbage; vi har her-nede kun vor interesse i at se vort sprog holdt oppe så

langt mod syd og så længe som muligt, ti først over liget af den danske dialekt hernede kan plattysken nå frem til Nordslesvig. Også Tyskerne vød det godt: I disse egne truer dem ingen national reaktion; de kan fuldstændig rolig og objektivt skildre forholdene, som de er; de kan trøste sig med, at hvad de ikke har vundet endnu, det vinder de nok engang. Gennemgående er sikkert den tredje talrække i tabel A., fortegnelsen over de udelukkende tysktalende, korrekt; tallene fra de enkelte sogne står i fornuftigt forhold til hinanden; jo længere man kommer mod nord, des ringere bliver de tysktalendes tal.

En undtagelse danner tallet for Sønder Lygum helt oppe ved Nordslesvigs grænse med 20 pct. tysktalende familier. Dette sogn omgives mod nord af Ubjærg og Burkal sogne. I Ubjærg sogn taler af 86 familier 7 tysk, hvoraf de tre vel er præstens og lærernes; Burkal sogn har hr. Adler ikke engang gjort sig den ulejlighed at undersøge, der findes i dette sogn slet ingen tysk tale. Øst for sig har S. Lygum Ladelund sogn, i hvilket otte familier af 176 kun taler tysk, næsten alle embedsmandsfamilier, endelig mod syd Brarup, i hvilket ikke èn familie udelukkende taler tysk, og mod vest Humtrup, om hvilket sogn det samme efter Adlers egne opgivelser gælder. At tallet for S. Lygum er falsk, er afgjort; dette sogn er sikkert lige så ublandet dansk som dets naboer til alle sider. *)

Med ulige mere mistænksomhed giver man sig i lag med den talrække, som omfatter de familier, hvis sprog er „gemischt“, hvad der må sige, at de til jævns hold taler

---

*) Længere nede skal det påvises, at også den mellemste talrække for dette sogn absolut er urigtig.

bægge sprog, og den første talrække, de udelukkende dansktalende. Disse to talrækker hænger nøje sammen; hvad der kan trækkes fra den ene, må lægges til den anden. Mistanken vækkes, når man jævnstiller sogne, der grænser umiddelbart til hinanden, og hvis beliggenhed og samfærseforhold er aldeles ens. I Vi sogn findes ikke en eneste sprogblandet familie; ved siden af de 51 tysktalende er der 175 dansktalende; i Valsbøl, sognet nord for Vi, derimod 58 familier med blandet sprog mod kun 37 med dansk alene; i Haksted, sognet mod nordvest, 137 mod 50, i Hjoldelund mod vest — en kende til syd — 116 mod 25. Det ser underligt ud, at Vi er ganske anderledes dansk end de nord og vest for det liggende sogne. Ti udbredelsen af det tyske sprog går ikke i spring — det viser hr. Adler flere steder — den skrider jævnt frem fra øst, d. v. s. fra Angel, og fra syd. Vi sogn skulde efter sin beliggenhed tage stødet af for de andre nævnte sogne og er mere udsat end disse, og dog lader det til i langt højere grad at holde på sit danske sprog.

Der gives imidlertid en nøgle til forståelsen heraf i Adlers egne meddelelser om Vi, der vel skyldes præsten, hr. Aye. „Af sognet 226 familier taler 51 tysk, 175 dansk, men med børnene bliver der talt tysk i 221 familier.“ Den hæderlige hjemmelsmand for dette sogn tør ikke regne de familier for tysktalende, hvor forældrene taler tysk til børnene for at lette dem arbejdet i skolen og tilegnelsen af det fremmede sprog. Færdigheden i et andet sprog er altid nyttig, og i Mellemslesvigs sløje egne uden bevidst danskhed forstår vi godt forældrenes tankegang. Med alle udenfor deres egen stand, børnene ude i livet vil

komme i berøring med, med præst og pranger, sergent og gendsdarm, må de tale tysk. Kommer børnene til skole uden forberedelse i tysk, får de ingen gavn af undervisningen, og den meste skoletid spildes med tilegnelsen af selve det fremmede sprog. Synderlig fare indeholder denne fremfærd ikke for sognets oprindelige sprog i de fleste af dets byer i den følgende menneskealder: „Efter konfirmationen taler man i Store Vi, Sillerup, Lyngvrå og Oxlund næsten kun dansk med børnene, i Lille Vi og Skovbøl derimod tysk.“ Men børnene selv? Hvad sprog taler de indbyrdes og når de bliver voxne? Også herpå giver meddelelsen svar: „Efter konfirmationen begynder børnene som bemærket i de fleste byer at tale dansk, som de imidlertid har lært af de voxne.“ Hvem taler da tysk i sognet? „Tallet på de voxne, der kun betjæner sig af det tyske sprog, er c. 80 personer; men om disse gælder det, at de ikke stammer fra sognet selv, men er indvandrede fra tysktalende egne. De boer temmelig ligelig fordelt i sognets forskellige byer og erhverver sig i kort tid forståelsen af det danske sprog, da i gilder og selskaber næsten kun dette sprog bliver brugt.“ Taler de voxne da aldrig tysk? Jo, „hensyn tager man vel kun til præsten, med hvem alle indbyggere med undtagelse af sex taler tysk.“ Det kan vi allerede her slå fast: Vi sogn bliver ved med at tale dansk i det kommende slægtled.

I de udhævede sætninger ligger nøglen. Meddelelserne fra de fleste sogne har ikke kunnet bare sig for at skabe tvesprogede hjem udaf de familier, hvor der i hjemmet i skoletiden taltes tysk til børnene, eller måske endog ud af de familier, hvor præsten kunde komme frem med

tysken. At denne slutning er rigtig, kan også ses af beretningen fra Karlum sogn, der siger: „I Karlum sogn taler af 556 indbyggere 411 dansk, 80 tysk og 65 bægge sprog, d. v. s. tysk med børnene, men iøvrigt dansk.“ Her har vi det. Ved Bov sogn endelig defineres familiesproget ligefrem som omgangssproget med børnene *), ved hvilken fortolkning der kan skabes den vanvittige påstand, at 24 pct. af sognets befolkning er tysktalende, når Kobbermøllen fra-
drages.

Jeg har derfor tilladt mig på det lille kært, der følger med denne anmeldelse, at slå Adlers talrække I og II sammen og regne det procenttal, de to rækker indbefatter for hver by, for den dansktalende befolknings procenttal. Disse tal på kærtet vil jeg hævde som de gyldige og endelige; den foran opstillede taloversigt bortfalder dermed efter at være brugt som materiale.

Såmeget om Vi og om de almindelige regler, der kan udledes af beretningen om dette sogn. Om Valsbøl meddeler Adler foruden omstående tal kun, „at væsenlige fremskridt for det tyske sprog siden 1864 kan ikke fastslås.“ Og om sprogforholdene for 28 år siden er det overmåde nemt at få besked. Om Valsbøl sogn handler den bedste skildring af almueliv, der findes i vor litteratur, en afhandling af den bekendte sprogmand og folklorist, pastor Feilberg, sidst i Darum, før 1864 her**). Hos ham hedder det om sprogforholdene: „Sproget som her tales er en sønderjysk mundart, det kan ingen nægte, der har øren

---

*) „Die familiensprache, d. h. die umgangssprache m. d. kindern.“

***) „Fra Heden“, Slesvigske Provinsialefterretninger 1863 og særskilt.

at høre med; og det tales her mellem mand og mand, mens undtagelsen er, at indvandrede øst eller sydfra, ja eller nordfra, taler tysk til børnene eller prøver på at gøre det; såsnart børnene imidlertid kommer i skole eller ud at lege med andre børn, så kan de ikke længere holde plattysken, men slår i reglen om og trækker så tilsidst forældrene med sig.“ Jævnfør ovenfor, hvorledes de indvandrede i Vi sogn snart lærer dansk. Når nu forholdene, som hr. Adlers meddeler siger, ikke har forandret sig siden 1864, kan de 87 pct. dansktalende, som kærtet angiver, afgjort ikke være for højt anslået. Blandt de 16 tysktalende familier hører mindst fem til embeds- og bestillingsmandsklassen; så mange embedsmænd nævnes i Staats-handbuch für Schl.-Holst. 1891.

Om Haksted er oplysningerne næsten indskrænkede til statistiken alene. Adler opgiver her 25 familier som tysktalende; 50 familier taler dansk, 137 bægge sprog og 1 frisisk. Vi kan nu trøstigt sige, som vist ved Vi og Valsbøl: I Haksted sogn taler 187 familier dansk, 25 tysk; af disse sidste har mindst 9 en embedsmand til forsørger. Yderligere findes kun denne oplysning: „I byen Skovlund har det tyske sprog siden 1864 mindst gjort fremskridt; derimod er fremskridtet væsenlig større i de øvrige byer i sognet.“ I Skovlund taler nemlig 2 familier tysk, 75 dansk, 1 frisisk. Denne sidste er selvfølgelig indvandret, men Adler ledes af sine urigtige forestillinger om Frisernes tidligere udbredelse til at betragte den som en levning af en stedlig frisisk befolkning; han siger nemlig: „det frisiske sprog er næsten ganske forsvundet,“ som om det nogensinde har været talt her. Skovlund med dens 96 pct. dansk kan siges at være den sydligste by i det

ublandet danske land; Lindå sydligst i sognet, der møder op med samme danske styrkeforhold, er kun en enklave.

Om Hjoldelund sogn i Husum amt syd for Haksted og vestsydvest for Vi er oplysningerne ligeledes kun tarvelige. Vi lærer, at 22 familier taler tysk, 141 dansk, idet vi slår Adlers to første grupper sammen. Han tilføjer: „I de 116 tvesprogede familier taler kun de ældre folk indbyrdes dansk, den yngre, siden 1864 opvoxede generation taler overhovedet ikke mere dansk; med børnene bliver der i næsten alle familier kun talt tysk.“ Disse ord er ikke meget tydelige; man får indtrykket af, at familieforholdene i Hjoldelund må ligne de grønlandske, hvor flere slægtled lever sammen og kan kaldes een familie. En familie består ellers af mand, kone og børn. „Ældre folk“ må vistnok tages i betydningen af voxne, „den yngre generation“ er børnene; at der tales tysk til dem ved vi nok. Det er dog med noget mindre ren samvittighed, at jeg noterer netop 86 pct. i Hjoldelund som dansk-talende; men min hævde af det danske sprogs overvægt i sognet støtter sig på meddelelser fra cand. mag. P. K. Thorsen; de vil snart foreligge offentligheden.

Hjoldelund og Vi danner sammen med Hanved den overlegne danskheds bolværk for den fra Angel og vejene fra Slesvig og Husum fremtrængende tyskhed. I Hanved sogn ligger sprogkampen os så meget mere på hjerte, som den her føres fra dansk side ikke af en sløv befolkning, der i national henseende højst kan kaldes passiv*), men af en årvågen og national vakt forpost. Mens det vil være vanskeligt om end ikke helt umuligt fra dansk side

*) I Hjoldelund vides der ikke at være danske sympatier, i Vi er der nogle i de nordlige byer.

på stedet selv statistisk at korrigere Tyskernes beretninger fra Vi og Hjoldelund, vil det være os særdeles let at skaffe en aldeles pålidelig og udtømmende fremstilling af sprogforholdene i Hanved, hus for hus. Disse oplysninger bliver det os så meget nødvendigere at skaffe tilveje, som Adlers beretning om Hanved fra den stedlige meddelers side er dikteret af haskhed til dansken og i grunden er en stor vitterlig fordrejelse af sandheden. Ved udarbejdelsen af det sprogekært over Sønderjylland, jeg udgav 1889, var mine hjemmelmænd — jeg havde dem både nordpå og sydpå i sognet — enige om at betegne sprogforholdene således: Harreslev, Frøslev, Gotrupel, Hanved og Timmersig taler dansk, Hyllerup, Havrup, Skovkro og Vedding overvejende dansk. Jeg havde dengang ikke brug for en fyldigere fremstilling eller detaljerede talopgivelser; det skal være mig en glæde at fremskaffe dem for at stille dem op som modvægt mod det billede, den gamle pastor Petersen i Hanved hos Adler giver af de to sprogs kamp. For at det er ham, der har været amtsdommerens hjemmelsmand, fremgår tydeligt af de i enkelthederne gående oplysninger, der gives om forholdet mellem begæret af dåb og andre kirkelige handlinger på tysk og på dansk. De kan kun skyldes præsten. Præstens beretning går da ud på, at særlig i de sidste 12—15 år, efterat de politiske forhold har konsolideret sig og tanken om genkomme af det danske herredømme er trådt i baggrunden(?), har det tyske folkesprog taget et nyt opsving (hvornår har det da tidligere haft et opsving?). „Det ytrer sig især i, at forældrene i samkvem med børnene næsten allevegne med undtagelse af i byen Frøslev, og også der ikke så sjældent, taler plat-tysk. Derfor taler børnene navnlig i de syd for Flensborg-

Læk landevej liggende byer, Hyllerup, Vedding, Havrup, Hanved og Timmersig, indbyrdes ligesom på skolepladsen [hvad er modsætningen mellem indbyrdes og på skolepladsen?] kun plattysk, så at man kan antage, at om to menneskealdre vil det danske sprog her næsten helt være forsvundet [hvorfor først om to menneskealdre? De voxne mennesker, der endnu taler dansk, er jo uddøde om én menneskealder, og børnene taler jo allerede tysk]. I de nord for landevejen til Læk liggende byer, Gotrupel, Ellund og Harreslev, bliver der af børnene efter omstændighederne talt snart tysk og snart dansk, men i Frøslev er det danske sprog endnu det herskende. Hvad de kirkelige handlinger angår, så bliver af dåbsforretningerne omtrent 95 pct. udført i det tyske sprog og 5 pct., som næsten alle falder på Frøslev, på dansk. Ved ligpræken bliver der kun brugt tysk. Ved vielser forekommer det kun i ganske enkelte tilfælde, at der bliver forlangt dansk sprog. To søndage om året bliver der holdt dansk altergang; men der møder kun få deltagere heri, i 1884 og 85 slet ingen. Som folkesprog for det store flertal („grösste mehrheit“) af de voxne tjæner både tysk og dansk. Udtrykt i procenter taler 4 pct. kun dansk, 1 pct. kun tysk, 95 pct. bægge sprog.“

„Fals slår sin egen herre på hals.“ Kun 4 pct. af befolkningen vil pastor Petersen lade tale blot dansk, men Frøslev by, som præsten gør til rent dansktalende, hvor selv børnene kun i enkelte tilfælde taler tysk, indeholder alene 18 pct. af sognets indbyggertal. At præsten godt véd, at hans påstande er uholdbare, kan ses af, at han ikke tør lægge papirerne frem på bordet. Hanved sogn — og S. Lygum, for hvilket sogn opgivelserne i runde tal

også er urigtige — er de eneste sogne i det omhandlede område, over hvilke der ikke findes en nøjagtig statistik med angivelse af hver enkelt families sprog, skønt intet-somhelst kan gøre det vanskeligere at skaffe detaljerede tal fra disse sogne end fra alle de andre. Nej, præsten har enten ikke tordet give sig ind på dette arbejde, eller, har han gjort det, tør han ikke komme frem med opgøret. 4 pct. udelukkende dansk og 96 pct. tysk og dansk-tysk! Vi mindes præsten i Bøvs indberetning fra 1846: forholdet mellem dansk og tysk er som 1 til 64, og pastor Petersen i Hanved hører også til de gode gamle Slesvig-holstenere „von echten schrott und korn“. Vi på vor side tør rolig og med god samvittighed påstå: I Hanved sogn er dansk det almindelige hussprog; kun tales der i de søndre byer oftest tysk med børnene for skolens skyld; børnene bliver derfor ikke tysktalende senere i livet: Det har vi set ved Vi sogn. Mærkværdigt var det også, om det skulde blive anderledes i det gode dansksindede Hanved, når det forholder sig således i det overvejende tysksindede Vi.

I sin nød for bevismidler må præsten tage sin tilflugt til kirkebøgerne. Med hensyn hertil kan bemærkes. Gudstjenesten i Hanved er trods indbyggernes protest udelukkende tysk; dog kan kirkelige handlinger begæres udførte på dansk. Da præstens dansk imidlertid er et halvt uforståeligt sprog, udtalt med tyske lyde, opblandet med tyske gloser, gør folk af let forståelige grunde kun meget sjældent brug af deres ret til at høre deres eget sprog af sjælesørgerens mund. Undtagelser gør vel kun folk, som aldeles ikke forstår tysk, og det gør selvfølgelig de fleste i et sogn, hvor kirke- og skolesprog i lange tider

har været udelukkende tysk med undtagelse af den korte tid 1850—64, og som ligger lige op ad det tysktalende Flensborg. Lad os drage et godt varsel af, at det danske sprog er blevet opretholdt her, fordi befolkningen selv vil det, trods de ugunstige forhold, det hele umådelige tryk fra oven, kun tysk i kirke og skole, nærheden af en stor tysktalende by.

Som Hanved, Vi og Hjoldelund må holde tårnen ud mod den plattyske flod, der ruller frem fra øst og sydøst, må Læk og Klægsbøl tage stødet af for det tyske bølgeslag, der efter snart helt at have overskyldet det frisiske sprog nu vestpå slår op mod den danske folkekyst — om end dæmpet af den modstand, det møder ved at glide hen over den frisiske undergrund og om de holme og skær, dette sprog endnu holder over vandspejlet. De frisiske sogne Enge og Stedesand, der grænser op til Læk mod syd, er allerede en tredjedel plattysktalende, og fra flækken Bredsted slikker allerede en overvejende plattysk tunge op mod Hjoldelund, Haksted og Læk (se kærtet). Også i Nibøl sogn vest for Klægsbøl taler 33 pct. af befolkningen plattysk, ligesom i Dedsbøl og Dagebøl c. 25 pct. Kun Lindholm, Risum, Foretoft og Okholm sogne er endnu så godt som ublandet frisiske.

I Læk sogn har altid byerne Ø. Snattebøl og Klintum været frisiske; i den førstnævnte har imidlertid plattysk trængt sig ind i samme mon som i det tilgrænsende Stedesand, mens i Klintum dansken er bleven folkesproget for 26 pct. af indbyggerne. Om forholdene i flækken Læk bliver vi ikke synderlig klogere gennem Adlers skildring: „Det tyske folkesprog har siden 1864 gjort meget væsentlige fremskridt . . . den langt overvejende del af den voxne

befolkning taler flere sprog. Højtysk, plattysk og dansk tales nemlig af 90 pct. (deriblandt højtysk kun ufuldkomment af 20 pct., dansk med forkærlighed af 20 pct.), plattysk derimod af 10 pct. af befolkningen. Af de 20 pct. af de voxne indbyggere, som med forkærlighed taler dansk, taler iøvrigt vel kun næppe halvdelen dansk med skolebørnene. . . . . Skolebørnene kan kun meget lidt dansk; på legepladsen hører man udelukkende tysk.“ Meningen af disse uklare sætninger er vel: Flertallet af den voxne befolkning taler dansk indbyrdes, men med børnene kun plattysk; den kommende slægt vil overvejende tale tysk. Et andet sted (s. 100) kommer Adler tilfældig til at meddele, hvad der er ret interessant, at mellem de nordfrisiske bønder og kvæghandlerne fra Læk er handelssproget dansk. I den øvrige del af Læk sogn er dansk overvejende folkesproget og det i stigende grad, eftersom man kommer mod nord. I de sydlige byer, Stadum, Sandager og Sprakebøl med godserne Lilhorn, Frisenhavn, Gårde og Høgelund tales tysk til børnene, og med undtagelse af i Lilhorn taler børnene selv indbyrdes tysk. I Lilhorn tales der i alle 25 familier højtysk til børnene, ikke plattysk. Vi er her komne så langt mod nord, at folk ikke kan plattysk, men hjælper sig overfor deres børn med det højtysk, de selv har lært i skolen. Det er vist noget godt noget. Børnene selv taler indbyrdes dels højtysk (i lærerens påhør?) dels dansk. Det samme gælder de to sidste byer i sognet, Agtrup og Bølsbøl. I Agtrup tales kun tysk i de familier, i hvilke idetmindste den ene af hovedpersonerne er udensoogs, enten fra Frisland, Angel og Svans, fra Tyskland eller fra de sydligere sogne i det blandede sprogområde. „Siden 1864 har det tyske folkesprog ikke

haft nogen fremgang.“ „Blandt de dansktalende familier er der kun een, i hvilken der bliver talt tysk med de skolepligtige børn.“ „På legepladsen i Agtrup bliver der næsten kun talt dansk, især må det nævnes, at så snart tysktalende og dansktalende børn snakker sammen, bliver der talt dansk.“ Så mægtigt er dansken endnu her, og det samme gælder om børnene i Bølsbøl, skønt de går i skole i Læk med dens tysktalende skoleungdom.

I Klægsbøl sogn „er det herskende sprog endnu platdansk, men ved siden heraf begynder også plattysk og højtysk at gøre sig gældende.“ Af den lange derefter følgende ægte tyske udvikling er den korte mening, at man før 1864 „i patriotisk begejstring“ lagde sig efter at snakke tysk så meget som muligt, f. ex. når man gik til kroes*), men at man efter 1864 hørte op dermed, rimeligvis af den gode grund, at man ikke kunde og ikke mere behøvede at give dette bevis på sin tyskhed. For øjeblikket kan folk så nogenlunde forstå tysk og den yngre slægt også tale det, når lejlighed gives, d. v. s., når den tiltales af præst eller degn, eller når den bliver gæstet af prangere, som ikke kan dansk. Med børnene tales aldeles overvejende dansk. At kun een familie i sognet har frisisk hussprog, udtrykkes på sin tysk så opstyltet som så: „das friesische ist im kirchspiele Klixbüll durchaus entwicklungsunfähig.“

Vi mærker nu, at det går mod nord. De nordfor Valsbøl, Haksted, Læk og Klægsbøl liggende sogne Medelby,

---

*) I det langt sydligere liggende Hjoldelund lagde man først for et par år siden af at tale dansk ved højtidelige sammenkomster i kroen.

Ladelund, Karlum, Brarup, Humtrup og Aventoft er endnu udelukkende danske, skønt de både før 1850 og efter 1864 har haft udelukkende tysk skolesprog og næsten udelukkende tysk kirkesprog. Et blik på kærtets tal vil overbevise derom — vi husker, at embedsmandsfamilierne egentlig borde drages fra befolkningen, før procenttallet udregnedes — og Adlers hjemmelmænd tilstår det også: „I Brarup har det tyske folkesprogs fremtrængen siden 1864 kun været meget langsom . . . . der gives i hele sognet næppe et eneste hus, i hvilket der kun tales tysk, og kun omtrent 5—6 huse, i hvilke forældrene ‚vorwiegend‘ taler tysk med børnene ved siden af dansk; i alle øvrige huse taler de voksne såvel indbyrdes som med børnene kun platdansk.“ — „I Humtrup sogn kan der siden 1864 næppe være tale om fremskridt for det tyske sprog. I samtlige familier er dansk det daglige sprog. . . . også med de skolepligtige børn bliver der i alle familier med undtagelse af en eneste talt dansk. . . . Nogle kan også tale plattysk, nemlig handelsfolk, reservesoldater osv.“ Læg mærke til dette; også herop er plattysken endnu ikke kommen, på landet danskhedens eneste alvorlige fjende. — „I Aventoft har det tyske sprog siden 1864 ingen fremskridt gjort . . . . Talt bliver i alle familier kun platdansk . . . . Højtysk bliver egentlig kun talt i præstegården og i bægge lærerhuse. I èt hus tales ved siden af platdansk også plattysk til børnene, fordi moderen stammer fra en plattysk egn, i et andet hus har man fornylig begyndt på at tale højtysk med børnene.“ Det må være en modig mand, der er begyndt dermed, ti — hedder det længere fremme — „vilde nogen begynde på at tale tysk med sine børn, så vilde det få den udlægning, som om han vilde skabe sig

(„als ob er sich etwas besonders herausnähme“), som om han vilde være mer end de andre. Derfor vover ingen det, og det vil sikkert vare længe, før tysk kommer til at spille en rolle som omgangssprog.“ *) — I Karlum sogn taler 4 familier højtysk, 13 plattysk og 16 tysk med børnene, ellers er alt dansk. — „I Ladelund sogn har det tyske folkesprog siden 1864 ikke gjort nogen fremskridt. Også i de skolepligtige familier bliver der af forældrene kun talt dansk, ikke tysk med børnene.“ Hele sognet har otte tysktalende familier, deraf måske sex embedsmandsfamilier og så vel herremanden på Boversted. Hvormange bliver der så til rest? — I Medelby sogn „kan der siden 1864 mærkes væsentlige fremskridt af det tyske sprog, selv om det danske endnu er aldeles fremherskende.“ Meddelelsen er nøjsom, ti fremskridtene indskrænker sig væsentlig til: „I særdeleshed har forståelsen af det tyske sprog tiltaget i betydelig grad siden 1864.“ Af 233 familier taler 23 tysk; af embedsmænd opregner „Staatshandbuch für Schl.-Holst.“ 7. „Tallet på de dansk-talende eller tvesprogede familier, som taler plattysk med børnene, er endnu kun ringe.“ Når de tvesprogede familier ikke engang taler tysk med børnene, kan det kun betyde folk, som ved lejlighed, med præst og pranger, taler tysk. Vi har efterhånden samlet flere beviser til de i det foregående anførte, at det ord „tvesproget“ er meget tvetydigt, og at det ofte betyder ingen verdens ting.

En undtagelse fra den almindelige beklagelse over, at tysk i de sogne, vi her behandler, siden 1864 ingen

---

*) På et andet sted i bogen (s. 104) skriver Adler: „Aventoft hører til det blandet tysk-danske område med næsten udelukkende dansktalende befolkning.“ Hvorfor „næsten“?

fremskridt har gjort, danner beretningen fra S. Lygum. I den hedder det: „Det tyske sprog har siden 1864 gjort store fremskridt. I ikke få huse taler familiemedlemmerne indbyrdes kun høj- eller plattysk. I endnu flere familier taler forældrene med børnene mest højtysk, men også plattysk. . .“ „I Sønder Lygum og Vimmersbøl taler 20 pct. af befolkningen tysk, 10 dansk, 70 bægge sprog.“ Jeg har ovenfor stærkt betvivlet, at en femtedel af familierne skulde tale tysk alene, og efterat nu de omkring Sønder Lygum mod vest, syd og øst liggende sogne nøjere er gennemgåede, vil det sikkert være indlysende for alle, hvilken storartet forvanskning — for at bruge et mildt ord — det må være, når 70 pct. af befolkningen siges at tale bægge sprog i et sogn, der ikke har været undergivet i mindste måde betingelser, der tillod tysken at gro bædre her end i de omliggende. En mand fra S. Lygum har fortalt mig, at ved den tyske gudstjeneste omtrent en fjærdedel forstår, hvad præsten siger, en fjærdedel tror at den forstår ham, fordi den opfatter et ord hist og her, og halvdelen forstår ham slet ikke. Står det sig så ringe bare med at forstå tysken, skal ingen bilde os ind, at ni tiendedel af sognets indbyggere ikke blot kan tale det, men endogså bruger det til daglig. Dette her er til at tage og føle på. Karakteristisk er det også, at ligesom ved Hanved vover meddelelsen ikke at give detaillerede tal, men anslår befolkningens sprog efter et løst skøn, angivet i procenter og ikke i antal familier.

Bov sogn endelig, nord for Hanved, står tilbage. Det hører til Flensborg amt og har som de andre sogne, vi har behandlet, haft tysk i kirke og skole fra gammel tid (undtagen 1850--64), men både dets beliggenhed

væsenlig nord for den dybe Kruså dal og nord for den store hedestrækning, som længere vesterpå gør skel mellem Kær og Slogs herreder, og dets befolknings udprægede danskhed, særlig i Vestersognet, gør det naturligt at regne det med til Nordslesvig. Det indeslutter dog en gammel tysk enklave, arbejderkolonien Kobbermøllen, et udflyttet lille Flensborg, af hvis 243 indbyggere de to tredjedele efter Adlers påstand ikke kan dansk. Om dette sogn tilstår ellers meddelelsen: „Det danske element overvejer endnu ‚durchaus‘, selv om det tyske sprog siden 1864 har gjort nogle fremskridt.“ Forholdet mellem dansk og tysk er derefter givet i rubrikform, men overskrifterne er således affattede, at de absolut må give et urigtigt billede; og ved familiesproget forstås det sprog, som forældrene taler med deres børn. Adlers resultat er det, at — Kobbermøllen fraeregnet — 173 personer kun kan tysk, 415 kun dansk, mens 1270 kan betjene sig af bægge sprog. Jeg nærer ingen betænkning ved at sige, at disse 1270 alle har dansk til modersmål og hjemmesprog. For byerne Bommerlund, Vejbæk, N. Smedby, Kragelund og Kollund er jeg tilmed i besiddelse af et korrektiv, de meddelelser jeg på stedet selv har fået om sprogforholdene af de bedste og mest stedkendte mænd. I disse kommuner har Adler 61 personer, som kun kan tysk, mens 961 kan betjene sig af bægge sprog eller kun kan dansk. Mine hjemmelmænd angiver tallet af tysktalende familier til 12, hvad der nøje svarer til Adlers 61 enkelte personer. Af disse 12 familier er de halve indvandrede. Således vinder vi også her et bevis for min anskuelse om, at Adlers folk med „gemischt“ sprog i virkeligheden til daglig brug

er dansktalende. *) Overført på hele sognet (Nyhus, Bov, Kiskelund og Kruså nu tagne med, derimod ikke Kobbermøllen), bliver resultatet: 9 pct. af befolkningen, deri indbefattet embedsmændene, taler tysk, resten dansk. Af embedsmænd er der idetmindste 9, idet såmange findes i „Staatshandbuch“, hvad der svarer til 40—50 personer eller omtrent en fjerdedel af de tysktalende. I sognet findes desuden tre badhoteller, beregnede på gæster fra Tyskland, med diverse opvartere osv.; i Bov og Nyhus gives mange arbejdere, der er flyttede ud fra Flensborg.

III.

Øst og sydøst for det område, vi hidtil har sysselsat os med, ligger de gammeldanske egne, der nu helt eller overvejende er gåede over til at have tysk folkesprog.

Om Flensborg by siger Adler: „Cand. Clausen angiver tallet på de dansktalende indbyggere i Flensborg til 2—3000, et tal, der dog er for højt anslået. Selv om en nøjagtig udfindelse er overordenlig vanskelig, så torde det dog efter stedkyndige personers dom mest svare til virkeligheden, når man regner de dansktalende indbygges tal til 1000.“ Min vurdering af forholdet i Flensborg støtter

---

*) Endnu et eksempel på, hvor forskelligt denne rubrik „gemischt“ kan opfattes, giver en optælling for Nykirke sogn i Frisland, som hr. Adler er ærlig nok til at meddele. Han har herude to hjemmelmænd, der kommer til forskellige resultater med hensyn til sprogforholdene. Den ene har for dette sogn 78 dansktalende familier og 8, som taler bægge sprog; den anden henholdsvis 53 og 44; ikke mindre end 25 af de dansktalende familier overføres her til de tvesprogede, resten tages fra de tysktalende; antallet af frisisktalende familier er næsten ens i bægge opgivelser (80 og 82). Adler foretrækker her mærkelig nok den første hjemmelsmands resultat med de få sprogblandede familier.

sig ligeledes til stedkyndige folks værdsættelse, og selv om hr. Adler har ret i, at det er overordenlig vanskeligt at få et sikkert tal frem, tror jeg dog, det er muligt at nå til en minimumsbestemmelse. Af skibsværftets c. 1000 arbejdere har alene 3—400 dansk hussprog; selv om de ikke alle har familie, er dog vel 1000 det mindste tal, vi kan sætte de af disse dansktalende arbejdere forsørgede personer til — dem selv iberegnet. Vi er allerede her nåede til hr. Adlers tal på hele den dansktalende del af Flensborgerne, og han må så da indrømme mig, at resten må skattes til allermindst ligesåmeget. Hr. Adler skulde bare vide, hvor meget dansk man rent tilfældig kan opspore rundt om i byen — når man da har øre til at høre dansk med. Den lille danske kirke skal være bædre besøgt end de tre store kirker, hvori der prækes tysk. For et par år siden skal man i de flensborgske skoler have forhørt sig om, hvad sprog børnene hørte i hjemmet. Man er da ikke kommet til et ubehageligt resultat, siden der ikke er fremkommet noget opgør for offentligheden?

Angel er nu aldeles fortystet, og dansk tales kun af de gamle folk indbyrdes og af endel fisker- og husmandsfamilier langs Flensborg fjords sydkyst. I denne smalle strimmel land kan forresten selv ungdommen tale dansk, det véd jeg af personlig erfaring både fra Munkbrarup og Adelby sogne. I dette landskab har befolkningen med vold og magt villet gøre sig tysk, og det er lykkedes den. Hr. Adlers tal for de angelske sogne er der ingen særlig grund til at drage i tvivl, deres interesse for os er kun ringe. Tallene for Siversted, Eggebæk og Jørl vil jeg også lade ligge, tallene for L. og St. Solt ser ret antagelige ud. — I L. Solt taler endnu 9 pct. dansk; det meget lave tal for dansk-

talende i Oversø og Vanderup overrasker en derimod, Oversø, hvor selv børnene i Oversø by og Tarp kan tale dansk, og Vanderup, som for en menneskealder siden endnu var helt dansktalende. Jeg har i øjeblikket ingen midler til at korrigere tallene og indskrænker mig til at sætte et spørgsmålstegn ved dem.

Tilbage af tidligere danske sogne, hvor vort sprog endnu hævder sig en plads ved siden af tysk, står kun Fjorde. I dette vidtstrakte hedesogn med hele 13 bylag var for 36 år siden to byer, Hokstrup og Fjorde, overvejende tyske, een, Lyngsted, udelukkende dansk, i de andre var tysk tale trængt ind ved siden af den overvejende danske. Nu er forholdet det, at kirkebyen selv er udelukkende tysk, i syv byer er det tyske sprog i overvægt, men i fem, Østenå, Lyngsted, Haselund, Bondelum og Nordsted holder sig dansken endnu som det mest talte sprog, om end i Nordsted og Bondelum tysken inden ret mange år vil komme ovenpå. I Østenå og Lyngsted stammer de fleste tysktalende familier ikke fra selve byerne, men fra tysktalende egne; det samme er tilfældet med mange af de tysktalende familier i Kollund, Brok og Haselund. Mærkelig er Bondelum, der danner en enklave sydøstligst i sognet, helt ind mod Trejå sogn; den lille by — kun omtrent 100 mennesker — ligger såre ensomt, til alle sider omgivet af hede og mose. Det er det sydligste punkt, hvortil vort mål rækker, en lille ø, til alle sider omgivet af det tyske sproghav; Nordsted, Lyngsted og Østenå danner derimod den sydligste spids af det samlede danske folkelegeme. Herved vækker disse fattige byer i det afsides sogn en egen pietetsfølelse; de kommer til at stå for os omtrent som de små svensk-

talende øer i Rigabugten står i vore østlige frænders øjne. Og som folket er langt borte fra al dansk kulturpåvirkning, således er også dialekten herude højst ejendommelig og skiller sig endog fra den i nabosognet Hjoldelund.

Efter alt, hvad der i det foregående er udviklet, kan vi med ikke ringe sikkerhed stille det danske sprogs horoskop i Mellemslesvig således: I den kommende menneskealder vil Hjoldelund sogn og de overvejende danske byer i Fjolde blive overvejende tyske, Haksted, Vi og den sydlige del af Hanved vil som nu blive ved at være overvejende danske, nord for linjen Bølsbøl-Gottrupel vil landet holde sig rent dansk, da man endnu ikke der er kommet så vidt, at der tales tysk med børnene. Kun de indvandrede vil her i hjemmet bruge tysk. Plattysken vil endnu ikke i dette tidsrum nå op til Nordslesvigs grænse, og ad anden vej end ved den langsomme fremtrængen sydfra af plattysken — uden spring — fortyskes ikke Nordslesvig. *) Det indrømmer også Tyskerne, således hr. Adler. Hvor langsomt tyskens fremskridt vil være, kan også udregnes af, hvad den har vundet i de 28 år siden 1864. I dette tidsrum er kun Vanderup sogn og det meste af Fjolde gået over fra at være overvejende dansk til at blive overvejende tysk, og i den sydlige halvdel af Hanved, i Vi, Hjoldelund, det meste af Haksted og noget af Læk er man begyndt at tale tysk til børnene, uden at de fleste steder disses sprog senere i livet påvirkes heraf. — De danske Nordslesvigere kan drage ånden endnu; de har tid til at vente, og lov til at håbe.

---

*) S. 107 meddeler Adler, at det i modsætning til de dansk-talende Mellemslesvigere falder Friserne let at lære højtysk og udtale det rent.

IV.

Vest for det danske midtland ligger Nordfrisland. I de nordfrisiske egne er det først værd at lægge mærke til den „durchsetzung“ med plattysk, der allerede næsten helt har fortæret de sydligste sogne og sprængt det frisiske sprogområde ved en kile, hvis indgangspunkt har været Bredsted; længere nordpå er der dannet plattyske enklaver og i de allerfleste sogne skabt tysktalende mindretal. Kun sognene Lindholm, Risum, Foretoft, Økholm og Bordelum kan endnu kaldes så nogenledes ublandede. Selv så højt mod nord som i Nibøl, Dedsbøl og Dagebøl har plattysken anseelige mindretal, en tredjedel, en fjerdedel og en fjerdedel af befolkningen. Denne sprogforandring skal jeg ikke følge i det enkelte; jeg vil kun betone, hvad jeg allerede i teksten til mit sprogekært har ytret: Hidtil har Frisernes vedhængen ved deres gamle sprog gjort Frisland til et bolværk, gennem hvilket plattysken ikke kunde nå frem til de danske egne. Nu vil dette bolværk snart være betydningsløst. Faren for det danske sprog i Mellem-slesvig vil om nogen tid komme ligesåvel fra vest som fra øst.

Endvidere vil jeg slå den sætning af Adler fast, at ved giftermål mellem Frisere og Tyskere går næsten altid frisisk tabt som familiesprog. Vi så ovenfor, at i det blandede bæltets nordlige del som overalt i Nordslesvig er det modsatte tilfældet. Den indflyttede tysker giver sin familie sognets danske sprog. Vi ser heraf, hvor anderledes livskraftigt det danske folkesprog er.

Endelig må lidt nøjere omtales den mærkelige kendsgærning, der også vidner om det danske sprogs livskraft under de ugunstigste forhold, at i de nordligste af de

frisiske sogne trænger dansk frem på bekostning af det oprindelige sprog. I Embsbøl kappes dansk og plattysk i lige grad om at fortrænge frisisk, men er endnu ikke kommen vidt. I Horsbøl allerede har dansk overtaget over plattysk i kampen, i Klangsbøl er tallene endnu mere til gunst for det danske sprog, og dansken har vist fremtiden for sig, eftersom allerede flertallet af børnene kan forstå og tale dansk. Aventoft sogn, der tidligere er omtalt som rent dansk, er en erobring fra frisisk, og Rødenæs og Nykirke er så gennemsyrede med dansk, at disse sogne snart vil være overvejende dansktalende. „Videst er denne proces kommen i den nordlige del af Nykirke sogn . . . . Her har det danske allerede fuldstændig fået hjemstedsret, så at indvandrede frisiske personer og familier senest i andet slægtled plejer at antage det danske sprog“ (Adler). I Nykirke sogn taget under eet har 80 familier frisisk omgangssprog, 78 dansk og 8 blandet (26 familier taler tysk), så dansken er lige ved at komme op over frisisk i det hele sogn sammenlagt; i Rødenæs er der 62 frisisktalende familier mod kun 28 dansktalende og 7 med blandet sprog (5 taler tysk), men i den yngste slægt er forholdet bødre for dansk: af skolebørnene talte ved optagelsen i skolen 48 frisisk, 25 dansk og 1 bægge sprog (2 talte tysk). *)

---

*) Udenfor de nævnte frisiske sogne findes ringe danske mindretal i Høgel i Breklum sogn vest for Hjoldelund (6 familier), i Stedesand sogn (5 familier), i Enge by (3 familier), i Knorborg, Søholm og Holtager i Enge sogn (14 familier) og i de to frisiske byer i Læk sogn, Ø. Snattebøl og Klintum (12 familier); i disse to byer, i Søholm, Holtager og Enge er de dansktalende familier hjemmehørende i sognet, i Høgel, Stedesand og Knorborg er de indvandrede.

Efter Adler må List, Silds nordpynt, udgå som rent dansktalende og henføres til det sprogblandede område. I de sidste ti år er der indvandret så mange Frisere og tysktalende, at af de 70 beboere af odden nu 21 taler tysk og 21 frisisk til daglig.

(Fortsættes.)
